

آثار چاپ نشده از عباس اقبال

ایرج افشار

در دیماه ۱۳۳۵ قسمتی از کتابخانه مرحوم عباس اقبال که در رم بود و به طهران نقل گردیده بود با توجه مخصوص جناب آقای تقی زاده برای کتابخانه مرکزی دانشگاه طهران خریداری شد. در ضمن آنها اوراق و نوشته‌هایی متفرق بود که در همان موقع به نظر مفید و درخور استفاده آمد.

بعدها که به آن اوراق باز نگریستم به کتاب وزارت در عهد سلاجقه برخوردم و خوشبختانه طبع آن توسط دوستان فاضل آقای محمد تقی دانش پشوره و یحیی ذکاء در جزء انتشارات دانشگاه طهران (۱۳۳۸ ش) انتشار یافت.

اکمون که نخستین نشریه کتابخانه مرکزی بطبع میرسد مناسب دانست که فهرست آثار دیگر چاپ نشده مرحوم اقبال را که در دست و در کتابخانه مرکزی دانشگاه محفوظ است بدست بدهد تا بر دوستداران دانشمند مرحوم و جمیع اهل تحقیق زحمات بسیار وی معین و معلوم باشد.

مخفی نماند که این آثار بسبب نقل و انتقال از رم به طهران بکلی درهم و مخلوط شده و اوراق نوشته‌های مختلف بهم در آمیخته بود. با توجه و دقت يك يك را از هم مجزا کردم و همه در کتابخانه مرکزی بصورت منظم نگاهداری می‌شود. ناگفته نماند که اوراق و نوشته‌هایی هم از آن دیگران در میان آنها موجود است که برای درج در مجله یادگار فرستاده شده بوده است و طبعاً ذکر آنها موضوع بحث در این فهرست نیست.

همچنین بعضی اجزا کتابهای درسی از تألیفات آن مرحوم موجود است که همه چاپ شده است و از بدست دادن آنها در این فهرست خودداری شد.

الف - ترجمه‌ها

۱- **دائرة المعارف اسلامی** - در سالهای ۱۳۲۸ تا ۲۳۳۰ هیأتی مأمور ترجمه دائرة المعارف اسلامی زیر نظر جناب آقای سید حسن تقی‌زاده شد. از جمله مرحوم عباس اقبال ترجمه مقالات مربوط به تاریخ و زبان و ادبیات عرب و ممالک افریقای را تعهد کرد. نسخه دوم مقالاتی که مرحوم عباس اقبال ترجمه کرده است در ۷۱۵ برگ در دست است.

۲- **ادبیات ایران (Persian Literature تألیف استوری (C.A. Storey)** - مرحوم اقبال ترجمه این کتاب را آغاز کرده بود و ترجمه جزوه اول از جلد اول مربوط به علوم قرآنی را در ۱۴۴ ورق و قسمتی از جزء دوم مربوط به تاریخ را در ۵۰ ورق تمام کرده است.

در همین نشریه قسمت مربوط به علوم قرآنی آن طبع می‌شود و قسمت مربوط به تاریخ در وقت دیگر بچاپ خواهد رسید.

۳- **تاریخ طب در ایران (A Medical History of Persia and the Eastern Chalipate تألیف Cyril Elgood)** - ترجمه مقدمه کتاب تا آخر فصل سوم (از ظهور اسلام تا مرگ خلیفه پنجم عباسی هارون الرشید) در ۳۲ ورق در دست است.

ب - تألیفات

۱- **وزارت در عهد سلاجقه: بکوشش آقایان محمد تقی دانش پژوه و یحیی ذکاء چندی پیش در سلسله انتشارات دانشگاه تهران بطبع رسید.**

۲- **تاریخ مختصر ادبیات ایران: (از قدیمترین دوره‌های تاریخی تا عصر حاضر)** از نظر جناب آقای سید حسن تقی‌زاده گذشته است و ملاحظاتی بخط ایشان در آن دیده می‌شود. کتاب به‌ذکر چند نمونه از نشر دوره سامانی در ۵۲۰ فقره (مطلب) ختم شده است.

(قطع ربعی در ۲۵۴ صفحه) .

۳- تاریخ جواهر در ایران: مرحوم عباس اقبال این کتاب را برای بانک ملی ایران تألیف کرده و متأسفانه ناتمام مانده است. کتاب به سه قسمت تقسیم شده: تاریخ جواهرات در دوره‌های پیش از اسلام، در دوره اسلامی، جواهرات حالیه.

از نسخه خط مرحوم عباس اقبال فقط قسمت پیش از اسلام در ۸۲ ورق باقی است (دو نسخه ماشین شده از آن در ۳۲ ورق نیز وجود دارد). از قسمت مربوط به بعد از اسلام فقط صفحات ۲ و ۳ و ۲۸ تا ۳۲ و ۳۷ و ۴۰ بصورت ماشین شده در دست است.

۴- میرزا تقی خان امیر کبیر: در میان آثار چاپ نشده مرحوم عباس اقبال این اثر واجد ارزش خاص و مهمترین اثر است و باید نسبت به طبع آن اقدام کرد. مرحوم عباس اقبال با جمع آوری اسناد و مکاتیب بسیار چه شخصاً و چه بامبشرت و همکاری مرحوم دکتر قاسم غنی و مراجعه به کتب و مدارک چاپ شده اروپایی و فارسی ظاهراً مستندترین کتاب را درباره زندگی و آثار میرزا تقی خان امیر کبیر تألیف کرده است. بعضی از ابواب این کتاب را در مجله یادگار با عناوین مختلف بطبع رسانید.

در میان اوراق و اسناد آن مرحوم جزوه دانی وجود دارد که در آن علاوه بر مطالب مربوط به این کتاب مقادیری سواد اسناد و مکاتبات و مناشیر مربوط به امیر کبیر یا از امیر کبیر وجود دارد. چهار دفتر تماماً بخط مرحوم دکتر قاسم غنی و از کتابخانه مشارالیه است که در تصرف عباس اقبال بوده است. البته بدست دادن فهرست کامل و مشروح این اسناد فرصتی بیشتر و موقعی مناسب تر می خواهد طبعاً در فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مرکزی ذکر آنها از طرف آقای دانش پژوه مؤلف و مدون فهرست مذکور خواهد آمد.

مواد این کتاب آماده است اما با دقت در متن کتاب معلوم میشود که

مرحوم اقبال از طرح نخستین خود و فهرست بندهی اولیٰ منصرف شده بوده است، زیرا عناوین مواد و مطالب موجود با آنچه در آغاز برای کتاب در نظر گرفته بوده است تفاوت‌هایی دارد.

مرحوم اقبال فصولی از این کتاب را در مجله یادگاریه تفاریق بطبع رسانیده و عنوان فصول کتاب را به اقتضای مقاله تغییر داده است.

ج- تصحیح مثنوی

۱- **مثنوی ورقه و گلشاه**: اثر عیوقی شاعر در ۱۴۹ ورق که استنساخ و تصحیح شده است (معلوم نیست از روی کدام نسخه).

۲- **سیرت شیخ کبیر**: تألیف ابوالحسن الدیلمی از روی نسخه مورخ ۷۵۴ بخط حسن بن یوسف بن علی استرآبادی سمنانی در ۱۸۸ ورق (این کتاب توسط ا. شمعیل طاری در سلسله انتشارات دانشکده الهیات دانشگاه انقره در ۱۹۵۵ طبع شده است).

۳- **الرسالة الثانية**: تألیف مسعود بن مهلهل با حواشی و بعضی اصلاحات و یادداشتها از مرحومان عباس اقبال و محمد قزوینی. (این اثر مهم جغرافیایی مربوط به ایران را ولادیمیر مینورسکی بعنوان «الرسالة الثانية» بسال ۱۹۵۵ در قاهره در جزء انتشارات وزارت التربیه و التعليم مصر بطبع رسانیده است).

۴- **رساله در فن انشاء**: از معین الدین محمد بن عبدالخالق میهنی، قسمتی است از رساله مذکور که از روی نسخه نامعلومی استنساخ شده است (در ۱۱ ورق).

د - مقالات

- ۱- **یک نسخه نفیس بخط خواجه نصیر الدین و امضاهای الغریک و سلطان احمد جالایر** (در هشت ورق) که در همین نشریه به چاپ میرسد.
  - ۲- **حزین لاهیجانی گیلانی** (در ۵ ورق کوچک و ناقص است).
  - ۳- **شاهنامه و فردوسی** - **یک قطعه شعر از دقبقی** (در سه ورق).
  - ۴- **ابوجعفر محمد بن حسین الخراسانی الصنعانی الخازن** (در سه ورق).
  - ۵- **یزدانی شاعر** (در پنج ورق).
- [این چهار مقاله اخیر در مجله دانشکده ادبیات بطبع میرسد.]

۶ - مقاله‌ای بی عنوان در اهمیت و وظایف اجتماعی طبیب در جامعه (دریازده ورق).

۵ - یادداشتهای پراکنده

۱- اسپهبدان باوندی وقارنی - دفترچه‌ای است خشتی محتوی بریادداشتهای و منقولات از کتب .

۲- دفترچه محتوی بر «مختصری در تاریخ مغول که در ۶۸۰ تألیف شده و علی‌العجاله نمیدانم مؤلف آن کیست» (در پنج ورق ، بخط مرحوم اقبال نیست) ، شرفشاهیان جعفری (درهشت صحیفه) .

۳- فهرست رسائل مجموعه سی و یک رساله‌ای شماره ۲۴۲۶ کتابخانه فاتح درهفت ورق .

۹ - فیش‌ها

مقادیری فیش مربوط به اعلام تاریخی و جغرافیایی در میان اوراق بازمانده از آن مرحوم وجود دارد که محتوی بر فواید است و نشر آنها مورد نظر اولیای کتابخانه مرکزی است .

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی